

Vážení přítomní,

když jsem psal koncept tohoto projevu, zadrhl jsem se hned na tom, jak vás oslovit: jistě jsme kolegové, často jsme i přátelé. Ale v tuto chvíli se mi zdá nejdůležitější právě to, že jsme zde, to znamená: že jsme přítomní. Není to vůbec nic samozřejmého. Ještě jednou tedy: *Vážení přítomní*, toto je vůbec první Sjezd spisovatelů, který se koná po roce 1989, a tedy vůbec první, který se koná ve svobodných podmínkách.

Připomeňme si, že sjezdy Svazu československých spisovatelů v 50. a 60. letech minulého století, ani normalizační sjezdy Svazu českých spisovatelů svobodné nebyly. V lepším případě připomínaly volné výběhy v oplocené zoo, v horším se na nich designovala terária, do kterých se pak strkaly psací stoly. Pročítal jsem minulý týden množství proslovů z předešlých Sjezdů, z toho II. v roce 1956, které působí jako jedna dlouhá floskule, ale také z toho IV. v roce 1967, kterým započalo pražské jaro. Utvrdil jsem se, že po obsahové stránce je toho jen málo, nač bychom mohli navázat; ale možná že profesor Bělohradský mě za několik minut opraví. Pauza byla příliš dlouhá, témata, která se zdála být tak ožehavá, dávno vychladla, a namísto žádoucí ideové kontinuity jsme spíše v diskontinuitním bodě nula. Není snadné shrnout po tolika letech pouhými několika slovy proměněnou situaci, v níž se nalézáme, ale já bych to na úvod našeho Sjezdu zkusil s touto tezí: *Vztah politické moci a literatury, který zásadně určoval agendu všech předešlých Sjezdů, se proměnil ve stav chronické bezmoci literatury.*

Jak tomu rozumět? S vlastní bezmocí se spisovatelé jistě potýkali i za minulého režimu – Havlův esej „Moc bezmocných“ tu jistě nemusím podrobněji připomínat –, ale dnes je povaha naší bezmoci jiná. Nejsme bezmocní, protože by zde existoval někdo silnější, kdo by nás umlčoval, jak to dříve činila cenzura a politická moc vůbec. Jsme bezmocní z jiných důvodů.

Dovolte mi poukázat nejdřív na tři vnější skutečnosti poté obrátit pozornost dovnitř našeho oboru.

Zaprvé: Jsme bezmocní, protože náš hlas zaniká v nekonečném crescendo marketingu a komerčních médií. – Francouzský myslitel Paul Virilio to v jedné z těch vděčných zkratk sociologické analýzy podává tak, že jsme se ocitli ve světě ustavičné *simulace a stimulace*. Jednoduše řečeno, ve společnosti spektaklu je vjemů příliš a jejich podstata je čím dál spornější. Jsme vystaveni množství zprostředkovaných informací, jejichž výživnost je nízká a jejichž psychologická nestravitelnost navíc způsobuje, že v každém z nás se postupně hromadí kognitivní, afektivní, smyslový a sexuální odpad. Bohužel je to tak: založili jsme smetiště na dně moří a založili jsme rovněž smetiště v hlavě člověka. Jedno nás usvědčuje z nesmyslné nadprodukce průmyslově vyráběného zboží, druhé zase ze stejné nesmyslné nadprodukce obrazů, symbolů a znaků, jež se – samozřejmě – už před časem také staly zbožím. Osvícensko-humanistická představa sebevědomého subjektu a rovněž politická představa svobodného, rozuměj: svobodně se rozhodujícího občana zůstaly podnes jen ideálem. Vážení přítomní, za této situace je umlčování spisovatele stejně tak nepředstavitelné, jako by bylo zbytečné. Jeden hlas stačí obklopit deseti jinými a těch deset sty, aby se už ze vzdálenosti několika metrů nedalo rozlišit, kdo právě básní, kdo žebrá, kdo formuluje protest a kdo nabízí půjčku před výplatou. A navíc je třeba klást si otázku: I kdyby nás bylo slyšet, dokázali bychom říct něco subverzivního v situaci, kdy se sama subverze stala čímsi jako krajkovým lemováním dominantního výkladu světa?

Zadruhé: Jsme bezmocní, protože na tomto světě už není nic, co bychom jako spisovatelé mohli objevit. – Tom McCarthy publikoval nedávno na stránkách Guardianu esej s provokativním názvem „Smrt psaní – kdyby James Joyce žil dnes, pracoval by pro Google“. McCarthy říká, že kdyby se ho před pár lety někdo zeptal, kdo byl nejdůležitějším francouzským spisovatelem 20. století, vytáhl by z klobouku jména jako Camus, Genet, Robe-Grillet nebo Durasová. Ale dnes už by prý jmenoval někoho jiného, jmenoval by Clauda Lévi-Strausse. Nemohu zde McCarthyho argument reprodukovat celý, ale v jeho jádru stojí vlivné pojetí spisovatele jako antropologa. Skutečně, po celé 20. století byl spisovatel především tím, kdo prozkoumává neznámé světy. V případě autorů sci-fi a fantasy to platí doslova, ale

podstatnější vždy byly psychologické a existenciální sondy do nových světů, které vypustili modernisté, avantgardy, experimentátoři 60. let a desítky víceméně solitérních autorů, kteří dnes tvoří kánon literatury 20. století. Vážení přítomní, potíží tkví v tom, že představa spisovatele jako antropologa, ať už sociálního, kulturního nebo filosofického, je dnes těžko udržitelná. Bronisław Malinowski, jedna ze zakládajících figur antropologie, razil heslo zapisovat vše, co může být důležité. A podobně se vždy choval také spisovatel. Jenže zaznamenávací zařízení všeho druhu mezitím obsadila naše kapsy, naše domácnosti, veřejný prostor, atmosféru a dokonce přilehlý vesmír; v tomto smyslu nebyla žádná loňská událost překvapivější než ta, že se ztratil šedesátimetrový Boeing 777 malajských aerolinií. Rovněž z tohoto Sjezdu se nahrává audio i video, můžete fotografovat, psát smsky, facebookové statusy, tweetovat. Vše, co může být alespoň trochu zajímavé, se dnes zaznamenává v reálném čase. Žijeme v totálně popsaném, totálně ukázaném, *totálně předvedeném* světě. Takže je třeba klást si otázku: Můžeme ještě ukázat něco nového v době, kdy profanace popisu světa je na svém historickém vrcholu?

A konečně zatřetí: *Jsme bezmocní, protože zatímco literatura usiluje o komplexní výpověď, společnost se fragmentarizovala; je sice možné komplexně vypovídat o fragmentarizované společnosti, ale není možné, aby fragmentarizovaná společnost vnímala komplexní výpověď.* – Nechci na tomto místě otvírat debatu o velkém českém románu, ale rád bych se ještě jednou vrátil k tomu, co jsme s Janou Šrámkovou a Ivanou Myškovou napsali v textu „12 odstavců o próze“. Poukážeme tam na to – a není to prosím manifest, ale analýza situace –, že prostor díla dávno není teologický, filosofický, ani sociální. Došlo k privatizaci světa mezi subjekty a také román se stal šachovnicí, na které svými figurami tahá subjektivita. Zároveň se tam s jistou úpěnlivostí ptáme: Jak oslovit jediným textem společnost, která se neshodne ani na jediné modlitbě? Tu formulaci lze jistě chápat doslovně, ale uvažovaný význam je širší: Jak oslovit jediným textem společnost, která se neshodne ani na základních hodnotách? Jak oslovit společnost, která diskusi o základních hodnotách vytěsňuje? Jak oslovit společnost, které zpochybnila dokonce samotný koncept hodnot? Domnívám se, že odpověď je v tomto případě nasnadě: Můžeme ji

oslovit jedině tak, že my sami znovu začneme o těchto hodnotách uvažovat, my sami o nich budeme hovořit: o lidské přirozenosti, o sociální spravedlnosti, o odpovědnosti umělce, o niterné spiritualitě. Je totiž třeba položit si i tuto otázku: Jak bychom vůbec mohli říci něco podstatného, pokud sami nežijeme v kontaktu se svou podstatou? Jsem si naprosto jistý, že není jiný způsob, jak přepsat přítomnost, než v ní žít a v jejím ohni roztavit sám sebe.

Vážení přítomní, nic z toho jsem ovšem neřikal proto, abych zde od pultíku prstem ukazoval na viníky tam venku. Intelektuál je povinen uvědomovat si sociální procesy, ale pro toho, kdo tvoří, společnost jen málokdy může být nejzazším horizontem věcí. Osobně mám za to, že v hlubším smyslu jsme za svou bezmoc odpovědní my sami. Opakoval jsem třikrát formulaci „Jsme bezmocní, protože...“, ale přesnější by bylo říci „K naší bezmoci přispělo také to, že...“

Když se loni na podzim slavilo – anebo jen připomínalo? – čtvrtstoletí, které uběhlo od sametové revoluce, opět se objevilo srovnání prvorepublikového období s tím polistopadovým. Nevšiml jsem si, že by někdo učinil bilanci v oblasti literatury, ale obávám se, že by pro nás bývala nedopadla dobře. Hašek, Čapek, Vančura, abych jmenoval jen ty, kdo se nabízejí jako první, – nikdo z nich, zdá se, nemá dnes své nezpochybnitelné protějšky a pokračovatele. A srovnání by dopadlo podobně, kdybychom místo těch prvorepublikových dosadili autory 60. let. Splatili jsme dluhy vůči minulosti, a to je dobře, ale přísnější literární historik možná jednou řekne, že jsme současně nadělali nové: Kde jsou díla, která by na pitevní stůl položila dvacet let normalizace? Komu se podařilo zalít listopadové dny roku 1989 do jantaru čiré či poezie? A kdo z prozaiků byl tak prozíravý, aby už na přelomu tisíciletí spatřil neurotické tiky gründerského období a podrobil ho literární vivisekci? Vážení přítomní, obávám se, že umělecký večírek, který začal koncem roku 1989, trval až příliš dlouho – důkazem toho je, že celá jedna generace na 90. léta sice ráda vzpomíná, ale – mezi námi – příliš si z nich nepamatuje...

A ovšemže nejde jen o díla. Také společenské nasazení spisovatelů bylo s výjimkou prvních několika porevolučních let nízké a akceschopnost nulová, jako

bychom se skutečně ocitli na konci dějin. Představitelé někdejšího undergroundu prokázali, že skutečně nejsou zvyklí žít na zemském povrchu, kde se každý musí do jisté míry adaptovat a činit kompromisy, chce-li žít raději s druhými než v incestním svazku s vlastní nadřazeností. Někdejší disent nedokázal uhájit své intelektuální pozice a život v pravdě, řečeno Havlovými slovy, ve střetu s formující se mocí účelové racionality. Spisovatelé výrazněji neprotestovali ani proti pravicovému extremismu, ani proti tomu – zde s čestnou výjimkou Jana Balabána –, když na lavičce umrzl první opilý bezdomovec, propadnuvší sociální sítí na tvrdé dno lhostejnosti. Měli jsme za to, že jde o jakési průvodní jevy demokracie, respektive tržního kapitalismu, a byli jsme v tomto směru stejně naivní jako ti, kdo v 50. letech očividné maření života považovali také jen za postranní efekt dobra tak velikého, že člověk je proti němu ničím.

Je tu tedy ještě jedna možnost: *Co když jsme bezmocní hlavně proto, že jsme už dlouho neudělali nic, na co bychom mohli být hrdí a co by nás posílilo?* Místo toho se unavujeme intelektuální ironií, která by se v našem oboru dala stáčet a lahvovat, povyšujeme se nad sebe v plytkých polemikách, jako by se někam dalo vystoupat po cizích hlavách, a vyčerpáváme se názory, které v devíti případech z deseti nedokazují nic jiného než existenci zduřelého ega, které je zastává.

Vážení přítomní, před půl rokem jsme založili Asociaci spisovatelů a já jsem *ustoupil* do funkce jako její předseda, na přání ostatních členů zvoleného Výboru. Tento Sjezd je pro nás druhým začátkem a zároveň tím, co bychom jako Asociace měli už z etymologie toho slova dělat především: spojovat a posilovat společenství. Já osobně tento Sjezd nemíním považovat za nějaký mezník, který se jednou bude připomínat v přehledech literárního života. Zajímá mě hlavně jako experiment, jako výzkum a jako určitá zatěžkávací zkouška našeho oboru. Ukažme, co v nás je, a nechme si otevřenu i tu možnost, že budeme zklamáni.

Většinu času jsem zde zcela záměrně hovořil o bezmoci. Ale nebylo to, abych vás deptal nebo z nějakého osobního defétismu. Pokud tvrdím, že jako básníci a spisovatelé a také jako literární kritici, historici a teoretici, dokonce i jako

sociologové a filosofové jsme dnes bezmocní, považujte to prosím – a to už je pointa mé řeči – za *nulovou hypotézu*, kterou tento Sjezd otevírám. Jak víte, nulovou hypotézou se v metodologii sociálních věd označuje předpoklad, jež má samotný výzkum vyvrátit. Zkoumejme tedy. Alternativní hypotézy jsou na vás.

Jan Němec, spisovatel a předseda Asociace spisovatelů